

MIS JUHTUS JA KES TEGI? PÕHJUSTAMISAHELA EESTIKEELSESED VÄLJENDUSVAHENDID

Kairit Tomson, Ilona Tragel

Tartu Ülikool, EE

kairit.tomson@ut.ee, ilona.tragel@ut.ee

Kokkuvõte. Artikkel käsitleb kausatiivsuse väljendusvahendeid suulises eesti keeles. 14 eesti keelt emakeelena kõnelejat kirjeldasid 43 videoklipis kujutatud põhjustamisahelat. Uurimuse esimene eesmärk oli saada ülevaade kasutatud väljendusvahenditest. Materjalis esinesid täielikult põhjuslikkust väljendavad vahendid (põhjustamis- ja tulemusündmust sisaldavad) ja põhjustamisahela osade sidujad. Põhjustamissituatsiooni osasündmuste seos võidi jätta eksplitsiitselt väljendamata, osi ühendati ka sõnaga *ja* või *ning*, sidesõnadega (nt *sest*) ja konnektiividega (nt *mille peale*). Põhjustamisahela väljendusvahenditena kasutati ka relatiivlauseid, *des*-konverbi, *v*-kesksõna, elatiivi, komitatiivi, kaassõnu, erinevaid konstruktsioone (nt analüütilisi kausatiivkonstruktsioone) ja derivatiivseid ning leksikaalseid kausatiive. Teine eesmärk oli vaadata väljendusvahendite jagunemist erinevate situatsioonitüüpide vahel. Kõigis kirjeldustes esines näiteid, milles põhjustamissituatsiooni osi eksplitsiitse väljendusvahendiga ei seotud, seoti sõnadega *ja* või *ning* või kasutati mõnda muud siduvat sõna. Kõikide situatsioonitüüpide kirjeldamiseks kasutati ka põhjuslikkust väljendavaid muutuskonstruktsioone, relatiivlauseid, derivatiivseid ja leksikaalseid kausatiive.

Märksõnad: kausatiivsus, põhjustamisahela väljendusvahendid, osasündmus, situatsioonitüüp, videostiimuli kirjelduskatse, *Causality Across Languages*, (suuline) eesti keel

DOI: <https://doi.org/10.12697/jeful.2021.12.1.09>

1. Sissejuhatus

Kui ühe sündmuse tagajärjel toimub teine sündmus, siis räägime kausatiivsusest ehk põhjustamisest. Suhe põhjustamis- ja tulemusündmuse vahel, st põhjuslik ehk kausaalne suhe, on üks inимtunnetuse aluseostest, olles uurimisaineks nii keeleteaduses kui ka muudes teadusharudes, nt filosoofias ja loodusteadustes. Siinne artikkel tutvustab eesti keele põhjuslikkuse väljendusvahendeid põhjustamissituatsioonide

suulistes kirjeldustes. Tulemused põhinevad 14 eesti keele kõneleja¹ kirjeldustel. Põhjustamissituatsioonid, mida katses osalejad kirjeldasid, on pärit rahvusvahelisest kausatiivsust uurivast projektist “Causality Across Languages” (CAL)². Iga põhjustamissituatsiooni kirjeldust on abstraktselt võimalik vaadelda kui põhjustamisahelat. Põhjustamisahel on kompleksne sündmus, mis koosneb vähemalt põhjustamis- ja tulemus-sündmusest, mille vahel on põhjuslik seos (Bellingham jt 2020), nt *naine rebib paberi pooleks* (põhjustamis-sündmus: *rebib paberi*; tulemus-sündmus: *paber on pooleks*).

Põhjustamise ehk kausatiivsuse teoreetilisi käsitlusi on ilmunud palju, sh kausatiivikonstruktsioonide tüpoloogias (nt Comrie 1989, Song 1996, Dixon 2000) ja semantikast ja/või grammatikast (nt Shibatani 1976, Croft 1991, Langacker 1991, Kemmer & Verhagen 1994, Talmy 1976, 2000, Dixon 2000). Põhjustamise puhul räägitakse kahest n-ö mikrosündmusest: ühe sündmuse tõttu toimub teine sündmus (Comrie 1989: 165). Meie lähtume oma uurimuses CAL projekti raames kasutatavast käsitlusest (vt jaotis 2).

Eesti keeles vormistatakse kausatiivne predikaat perifrastiliselt (nt *käima panema*) või sünteetiliselt (nt *käivitama*, *äratama*), põhjustamistähendus võib olla ka verbi leksikaalses tähenduses (nt *tapma*) (Erelt 2017b: 232–233, Kasik 2015: 113). Põhjuslikkust väljendavad ka põhjusliku tähendusega korrelaatsidendid, nagu nt *sellepärast et* ja *nii et*, ning kaassõnad, nagu nt *tõttu* ja *tänu*. Eesti keele kohta on käsitletud analüütilisi kausatiivikonstruktsioone (Kasik 2001, Tomson 2018, 2020), kausaalsuhete adverbiallauseid (Plado 2013), kausatiivsufikseid (Kasik 2015), kausatiivsuse omandamist (Argus 2012) ja kausatiivsuse erinevaid väljendusviise süntaktilisest perspektiivist (Erelt 2017b). Paulsen (2016) käsitleb perifeersete kausatiividenä argumentstruktuurist väljapoole jäävaid konstruktsioone ja väljendusvahendeid. Tema uurimus tegeleb konstruktsioonide, nt resultatiivsete konstruktsioonide, põhjus- ja ajasuhete analüüsiga ja hõlmab käändelisi (*kuningas suri vanadusse*) ja kaassõnalisi (*õpetaja pahandas Jussiga hilinemise pärast*) adverbialkonstruktsioone, samuti nominalisatsioone (*Mart karastas lapsi jooksmise ja ujumisega*) ja genitiivtribuutfraase sisaldavaid konstruktsioone (*Eesti võitis Vassiljevi väravast poolaja*)

1 Aitäh katses osalejatele.

2 Projekti CAL kodulehe aadress: <https://causalityacrosslanguages.wordpress.com/>.

(Paulsen 2016). Kõik mainitud uurimused (v.a Argus 2012 lapsekeelest) on tehtud kirjakeele andmete põhjal ja nende tulemused kajastavad niisiis kirjakeele loogikat.

Selle artikli autoritele ei ole teada ühtegi varasemat eesti keele põhjuslikkuse väljendusvahendite uurimust, mis lähtuks põhjustamisest kui mõistest. Me uurime põhjustamissündmuse spontaanset, loomulikku keelendamist piiramata uurimisobjekti keele struktuuri kategooriatega, st analüüsime kõiki väljendusvahendeid, millega katseisikud põhjustamisahelat kirjeldavad. Niisiis on siinse uurimuse kausatiivsuse käsitlemise ulatus nii lai, kui palju väljendusvahendite liike suulistest kirjeldustest esile tuleb. Kuna materjal koguti katsega, milles oli sisen-diks palju erinevaid situatsioone, saab analüüsiks laia valiku kausatiivsuse väljendusvahendeid, mis väljendavad otseselt põhjuslikkust (seost põhjustamis- ja tulemus-sündmuse vahel), kui ka põhjustamisahela osade sidujaid ning muud (nt muutust väljendavad vahendid).

Meie eesmärk on anda ülevaade sellest, milliseid väljendusvahendeid kogutud materjalis eri situatsioonitüüpidesse kuuluvate klippide kirjeldustes põhjustamisahela väljendamiseks kasutati (jaotis 5.1) ning leida väljendusvahendite ja situatsioonitüüpide korrelatsioonid (jaotis 5.2). Kvalitatiivse analüüsi osas (jaotis 4) toome välja kõik väljendusvahendid lähtuvalt vahendi eksplitseerituse astmest ning põhjustamisahela osa väljendamise ulatusest, nt kas osi väljendatakse samas konstruktsioonis või eraldi väljendusvahenditega. Uurimuse tausta avamiseks tutvustame projekti “Causality Across Languages” (jaotis 2). Sellele järgneb mõistete, andmete ja meetoodika osa (jaotis 3) ning analüüsi-osad (jaotised 4 ja 5). Artikli lõpus arutleme selle üle, millised tegurid väljendusvahendite valikut veel mõjutada võisid. Artikkel lõppeb tulemuste kokkuvõttega. Lisas on esitatud iga klipi lühike kirjeldus.

2. “Causality Across Languages”

“Causality Across Languages” (CAL) on rahvusvaheline kausatiiv-sust uuriv projekt, millesse on kaasatud 30 keele materjal. Uuritavad keeled on valitud 27 erinevast keelkonnast. Keelte valiku printsiip oli kaasata võimalikult paljude eri keelkondade keeli. Nende keelte hulka kuulub nii suuri tuntud keeli (nt inglise, hispaania, jaapani keel) kui ka väiksemaid vähemtuntud keeli (nt saliba, kabekari, gyeli keel). Projekti

korraldajad on Buffalo Ülikooli keeleteadlased eesotsas Juergen Bohnemeyeriga.

CAL projekti põhieesmärk on võrrelda, kuidas eri keelte kõnelejad põhjustamissündmusi kategoriseerivad. Kausatiivsuse uurimise põhiküsimusi on, mis aspektid kausaalsest kognitsioonist on universaalsed, st üldiselt inimesele omased, ja millised aspektid on kultuuriti varieeruvad. Nagu eespool välja toodud, lähtutakse projektis põhjustamisahelast kui komplekssest sündmusest, mis koosneb vähemalt põhjustamis- ja tulemus-sündmusest, mille vahel on põhjuslik seos (Bellingham jt 2020).

Projekt koosneb neljast osast:

- 1) Põhjustamine keeles ja kognitsioonis (*Causality in language and cognition*): uurib kausatiivsuse väljendamist põhjustamise tahtlikkuse aspektist; katseisikute ülesandeks on määrata kahe elus osalisega klippides mõlema vastutus tulemus-sündmuse toimumises ning esitada situatsioonide kirjeldus. Katses osales ka 20 eesti keele kõnelejat. Tulemused on avaldatud hiina, jukateegi ja hispaania keele kohta (Evers jt 2017, Ariño-Bizarro & Ibarretxe-Antuñano 2020).
- 2) Põhjustamine diskursuses (*The representation of causality in discourse*): uurib kausatiivsuse väljendusvahendeid ja osasündmuste ühendamist eri tüüpi situatsioonides; katseisikute ülesandeks on esitada situatsioonide kirjeldus; alaprojekt keskendub ka sündmusosade väljendamise eksplitsiitsusele (*semantically underspecified subevents*, vt Bellingham 2017). Katses osales 14 eesti keele kõnelejat.
- 3) Põhjustamise semantiline tüpologia (*The semantic typology of causality*): katseisikud hindavad situatsioonide erinevate väljendamise võimaluste vastuvõetavust.
- 4) Kausatiivsus süntaksis-semantikas (*Causality at the syntax-semantics interface*).

Projektis kasutatakse 58 põhjustamissituatsiooni kujutatavat 2–22 sekundi pikkust videoklippi, millest enamik on välja mõeldud ja filmitud projekti korraldajate poolt. Kõikide klippide põhjustamisahelat kirjeldatakse kahe või kolme osaleja kaudu. Kolme osalisega ahelasse kuuluvad põhjustaja (*causer*), vahendaja (keskmine osaline) (*causee*) ja viimasena mõjutatud osaline ehk mõjutatav (*affectee*). Kahe osalisega

ahelas on põhjustaja (*causer*) ja mõjutatav (*affectee*). Vahendaja on kõikides klippides inimene. Mõjutatav võib olla kas inimene või asi.

Keelte võrdlemiseks on loodud ühtne kodeerimissüsteem, milles on järgmised osad:

- A. põhjustaja tegevus (*causer act*),
- B. vahendaja tegevus (*causee act*),
- C. vahendaja muutus (*causee change*),
- D. mõjutatava tegevus (*affectee act*) ja
- E. mõjutatava muutus (*affectee change*).

Lisaks märgendatakse ahela osade ühendamise viis. Iga kirjelduse põhjustamisahelas kajastub ka see, kas osasündmused on väljendatud eksplitsiitselt või mitte. (Bellingham jt 2020)

3. Mõisted, andmestik ja meetod

3.1. Mõisted

Järgnevas loendis esitame selles artiklis kasutatud olulised mõisted koos selgitustega:

põhjuslikkus ehk kausaalsus on igasugune seos põhjuse ja tagajärje vahel;

põhjustamine ehk kausatiivsus on põhjuslikus seoses toimuvad sündmused;

põhjustamissituatsioon on kahe või enama põhjuslikus seoses oleva sündmuse toimumine;

situatsioonitüüp on täpsustatud osalistega põhjustamissituatsioon;

põhjustamisahel on kompleksne sündmus, mis koosneb vähemalt põhjustamis- ja tulemus-sündmusest, mille vahel on põhjuslik seos (Bellingham jt 2020);

põhjustamisahela osa ehk osasündmus on üks osa põhjustamissituatsioonist, nt põhjustamissündmus;

põhjustamissündmus on sündmus, mille tagajärjel midagi muutub;

tulemus-sündmus on põhjustamisahela viimane osa: protsess, kohtamuutus, füüsilise või psühholoogilise seisundi muutus (Bellingham jt 2020) ja tegevus;

ahela osade siduja on põhjustamisahela osade vahelist seost märkiv keelend;

põhjuslikkuse väljendusvahendid on keelelised vahendid põhjuse ja tagajärje vahelise seose väljendamiseks (näiteks muutuskonstruksioonid, konnektiivid jt);

põhjustamisahela osalised on põhjustamissituatsioonis osalejad (põhjustaja, vahendaja ja mõjutatav);

põhjustamisahela väljendusvahendid on põhjuslikkuse väljendusvahendid (keelelised vahendid põhjuse ja tagajärje vahelise seose väljendamiseks) ja ahela osade sidujad (põhjustamisahela osade vahelist seost märkiv keelend);

konstruktsioon on vormi ja tähenduse kooslus (Goldberg 1995);

kausatiivkonstruktsioon on põhjustamis- ja tulemusündmust siduv konstruktsioon;

verbikonstruktsioonid (siin kausatiivsed verbikonstruktsioonid):

- 1) **analüütiline muutuskonstruktsioon** on põhjuslikkust väljendav konstruktsioon, mis koosneb verbist ja tulemusseisundit, tegevust või protsessi väljendavast vahendist
- 2) **derivatiivne kausatiiv**³ on kausatiivsuse väljendusvahend, milles on kausatiivne tuletusliide ja mis väljendab nii põhjustamiskui ka tulemusündmust (Kasik 2015: 113, Erelt 2017b: 233)
- 3) **leksikaalne kausatiiv** on kausatiivsuse väljendusvahend, milles ilma kausatiivse tuletussufiksita verbi tähenduses on nii põhjustamiskui ka tulemusündmus

kausatiiv on liht- või liitpredikaat, mis väljendab nii põhjustamist kui ka selle tulemust (vt ka Erelt 2017b: 231).

3.2. Andmestik ja meetod

Eesti keeles kogusime materjali CALi alaprojektide “Põhjustamine keeles ja kognitsioonis” ja “Põhjustamine diskursuses” kohta. Siinse artikli aluseks on osa diskursuse alaprojekti jaoks kogutud andmetest.

Katses osales 14 täiskasvanud inimest (2 meest, 12 naist, keskmine vanus 29). Iga katseisik vaatas ükshaaval 58 põhjustamissituatsiooni

---

3 CALi projektis nimetatakse neid morfoloogilisteks kausatiivideks. Paljudes keelekirjeldustraditsioonides (erinevalt Eesti omast) muute- ja tuletusmorfoloogiat ei eristata.

kujutavat videoklippi⁴ ja vastas iga klipi kohta küsimusele “Mis juhtus?” vahetult peale klipi vaatamist. Klippide näitamiseks oli ette valmistatud neli eri järjestust. Katse sooritamiseks kulus katseisikul keskmiselt 25 minutit. Katsed helisalvestati ja mõned ka filmiti. Siin-
sesse ülevaatesse kaasati diskursuse alaprojekti 58 klipist 43⁵. Uurimus põhineb 528 kirjeldusel.

Katseisikutele näidatud videoklipid jagasime viieks situatsioonitüübiks:

- 1) loodusjõud põhjustab muutuse inimeses või asjas (5 klippi, vt 5.1.1)
 → /
- 2) inimese põhjustatud muutus mingile asjale (14 klippi, vt 5.1.2)
 →
- 3) inimese poolt põhjustatud muutus teisele inimesele (10 klippi, vt 5.1.3) →
- 4) kommunikatiivne kausatiivsus, üks inimene käsib teisel midagi teha (8 klippi, vt 5.1.4)   →
- 5) inimene 1 + inimene 2 + mingi asjaga toimuv muutus (6 klippi, vt 5.1.5) → →

Situatsioonitüüpide alla kuuluvate klippide kirjeldused on esitatud lisan 1. Artiklis on iga situatsioonitüübi kohta esitatud ülevaade, mis-suguseid kausatiivsuse väljendusvahendeid selles kasutati. Igas kirjelduses märgendasime kõik selles kasutatud põhjuslikkuse väljendusvahendid ja põhjustamisahela osad ühendavad vahendid, nt *ja, sest* jm. Samas kirjelduses võib niisiis esineda mitu eri tüüpi vahendit. Täpsema situatsioonitüüpide ülevaate esitame jaotises 5.1. Näitelaused ilmes-tavad vastava situatsioonitüübi tüüpilisemaid väljendusviise.

4 Täiteklippe ei olnud, st kõik klipid sisaldasid põhjustamissündmust. Täiteklippide puudumine ei mõjutanud tulemusi, kuna katseisikud ei teadnud midagi uurimuse eesmärgi kohta.

5 Ülejäänud 15 klippi eristuvad komplekssema kõrvalsündmuse poolest ja neid siinsesse ülevaatesse ei võetud.

4. Põhjustamisahela väljendusvahendid

Selles osas anname ülevaate kogutud kirjeldustes esinenud põhjustamisahela väljendusvahenditest. Liigitame ja käsitleme väljendusvahendeid nende põhjuslikkuse tähenduse, mitte süntaktilise käitumise alusel.

Väljendusvahendid jagasime nii: 1) täielikult põhjuslikkust väljendavad vahendid, milles on nii põhjustamis- kui tulemusündmus, nt konstruktsioonid, 2) põhjustamisahela osade sidujad, nt *ja*, 3) mingit muud muutust kui põhjustamist väljendavad põhjustamisahela osad.

4.1. Ülevaade väljendusvahenditest

Väljendusvahendid on tabelis 1 järjestatud sellisel, et ülevalpool on need vahendid, mis võimaldavad osasündmuse üksteisest eksplitsiitselt eristada, nt sõnaga *ja*. Allapoole jäävad sellised võimalused põhjustamisahela osi või nende seost väljendada, milles ahela osad on väljendatud samas konstruktsioonis või milles kasutatakse *v*-kesksõna, *des*-konverbi, käändeid või kaassõnu. Kahel viimasel real on teised osasündmuste väljendamiseks kasutatud muutuskonstruktsioonid. Numbrid viitavad näidetele jaotises 4.1.1.

Tabel 1. Põhjustamisahela väljendusvahendid eesti keele suulistes kirjeldustes, nende märgendid ja esinemine.

Väljendusvahendi kirjeldus	Põhilised väljendusvahendid	Märgend	Esinemine materjalis (absoluutarv)
Osasündmused eksplitsiitselt			
siduvat keelendit ei ole	(näide 1)	NULL	54
sõnad <i>ja</i> või <i>ning</i>	<i>ja</i> (näide 2), <i>ning</i>	JA	153
muu siduv sõna (konjektiiv või rinnastava sidendi ja konjektiivi ühend)	<i>seetõttu, selle tulemusel, selle peale, mille tagajärjel, mispeale, nii et, ja siis, ja selle peale, mille peale</i> (näide 3)	MSS	96
tulemusündmus esimesena	<i>sest; kuna</i> (näide 4)	SS	5
relatiivpronoomen	relatiivpronoomenid <i>kes</i> ja <i>mis</i> (näide 5)	REL	20

Väljendusvahendi kirjeldus	Põhilised väljendusvahendid	Märgend	Esinemine materjalis (absoluutarv)
Morfosüntaktilised ja leksikaalsed väljendusviisid			
põhjust väljendav kesksõna	-v (näide 6)	-v	1
des-konverb	-des (näited 7 ja 8)	-DES	9
kääne	nt elatiiv (näide 9)	KÄÄNE	9
kaassõna	<i>käes, eest, peale</i> (näide 10)	KS	18
sh, põhjuslikkust väljendavad muutuskonstruksioonid			
tahtlik või tahtmatu (koge-mata) muutus asendis, seisukorras, tegevuses, kohas	verb + tulemusseisund (näide 11)	MUUT, sh MUUTKOG, MUUT/ MUUTKOG	236
muutus seisundis või kohas	derivatiivne kausatiiv + tulemusseisund või koht (näide 14)	MORFMUUT	4
analüütilised kausatiivikonstruksioonid	<i>ajama</i> (näide 15), <i>panema</i>	ANAL	36
kommunikatiivne kausatiivsus	<i>käskima, paluma</i> (näide 16), <i>näitama</i> jm	KOMV	97
ja derivatiivsed ja leksikaalsed kausatiivid			
derivatiivsed kausatiivid	<i>lennutama</i> (näide 17), <i>kukutama</i> jm	MORF	55
leksikaalsed kausatiivid	<i>rebima</i> (näide 18) jm	LEKS	69
Tulemusündmust väljendavad muutuskonstruksioonid			
vahe- või lõppmõjutatava iseeneslik seisundimuutus või tegevus	erinevad verbid või verb + tulemusseisundi fraasid (näide 19)	ISEMUUT	143
mõjutatava tahtlik tegevus	erinevad verbid (näide 20)	MUUT-ACT	18

Järgmistes jaotistes (4.1.1–4.1.3) tutvustame tabelis esitatud väljendusvahendeid täpsemalt ja esitame näiteid kogutud andmestikust.

4.1.1. Osasündmused eksplitsiitselt

Osasündmused pole seotud eksplitsiitse keelendiga: NULL

Kõigepealt esines kirjeldusi, kus sündmuse omavahel eksplitsiitse põhjuslikkust väljendava keelevahendiga ei seotudki, vaid nimetati sündmused üksteise järel. Taolist siduva keelendita põhjustamisahela osade sidumist leidsime kokku 54 korral (näide 1).

- (1) *Naine istus laua taga. Ruumi sisenes teine naine ja aevastas. Laua taga olnud naine ehmus.* (M2, UU2_sneeze)⁶

Osasündmuste siduja JA

Siinse analüüsi materjalis on osasündmuste vahele sõna *ja* (mõnikord ka *ning*) lisamine sage – kokku 153 korda (2). Kuna klipid on koostatud nii, et need kujutavad põhjustamissituatsioone, siis võib oletada, et *ja* osutab põhjuslikule seosele.

- (2) *Naine ladus topsidest torni ja naine ehmatas teda [= meest] ja mees ajas torni ümber.* (M2, HUU2_cups)

Kui tulemusündmust nähakse selgelt põhjustamissündmuse tagajärjena, siis ei pea sündmuste ühendamiseks tingimata eraldi põhjuslikkuse väljendamisele “spetsialiseerunud” konnektiivi valima, vaid sobib ka *ja*. Teine seletus *ja* kasutamisele tuleneb katse iseloomust – videoklippide vaatamine on olukord, mis tingib seda, et kirjeldaja hakkab sündmusi üksteise järel nimetama. Teiselt poolt, nagu katse tervikuna näitas, peetakse enamasti vajalikuks sündmusi siiski mingi eksplitsiitse väljendusvahendiga ühendada ning *ja* on neist kõige neutraalsem sidumisvõimalus. „Eesti keele süntaksis“ osutatakse, et põhjuslikkus võib vahel ilmnedda lausesisust, mille näiteks on toodud järgmised rinnastava sidesõnaga *ja* ühendatud osalused: *Seapidamine köögis häiris majaelanikke ja nad teatasid loost maja usaldusmehele ja miilit-sale* (Erelt 2017a: 614–615).

Teised osasündmuste sidujad (MSS, SS), sh relatiivpronoomenid (REL)

Põhjuslikkust või tagajärge väljendavaid konnektiive, nagu *seetõttu, selle tulemusel, selle peale, mille peale, mille tagajärjel, mispeale, nii et* (vt *nii et* kasutuse kohta jaotisest 5.5) ning rinnastava sidendi ja konnektiivi ühendeid, nt *ja siis, ja selle peale* jm (MSS) lisati osasündmuste vahele 96 juhul.

- (3) *Naisterahvas loeb paberit. Keegi tuleb ja ehmatas teda, mille peale ta rebib paberi katki.* (T3, HUU_paper)

6 Näitelauseste järel olevatest koodidest esimene näitab katseisiku koodi ja teine klipi koodi.

Kui kirjeldust alustati tulemussündmuse nimetamisest, siis oli tüüpiline *sest ja kuna* kasutus (SS). Näites 4 on ka adjektiiv *tuulisel* põhjuslikkuse tõlgendust toetav.⁷

- (4) *Mees on tuulisel rannal ja räägib telefoniga ja ei suuda üldse püsti püsida, kuna tuul on nii suur ja lõpuks ta kukubki pikali.* (E4, NM2_reporter)

Lisaks kasutati põhjustamis- ja tulemussündmuse sidumiseks mõnes kirjelduses ka *kes-* ja *mis-*relatiivpronomeneid (REL).

- (5) *Mees koperdab kogemata kiige otsa, mis hakkab liikuma.* (A7, UOproc1_swing)

4.1.2. Morfosüntaktilised ja leksikaalsed väljendusvahendid

v-kesksõna: -v, des-konverb⁸: -DES

v-kesksõna kasutus annab võimaluse põhjustamissündmuse põhjust täpsustada. v-kesksõna kasutati üks kord. Näites 6 põhjustatakse lauast lahkumine manipuleerimisega. Selles näites väljendab põhjustamist ka analüütiline kausatiivikonstruktsioon *ajab lahkuma*, kuid v-kesksõnaline täiend *manipuleeriv* lisab ühe sündmuse ahelasse juurde.

- (6) *.../ manipuleeriv neiu ajab teise neiu lauast lahkuma.* (V2, UC1_sing)

Kirjeldustes kasutati põhjustamisahelates ka *des-*konverbi, kokku üheksa korda. *des-*konverbitarindit ja selle semantilisi funktsioone, sh põhjuslikkust on käsitlenud varem Ellen Uuspõld (1966), Helen Plado (2015a, 2015b) ja Carl Eric Simmul (2018). Siinse katse kirjeldustes on kahte tüüpi *des-*konverbi sisaldavaid põhjustamisahelaid (7–8).

- (7) *Mees ajab topsitorni pikali harjavarrega töötades.* (R4, UOI_1cuptower)
- (8) *Mees koperdab magava naise jala otsa, äratades selle naise üles.* (A7, UM1_asleep)

⁷ Aitäh anonüümsele retsensendile hea tähelepaneku eest.

⁸ *des-*konverb hõlmab verbitüve ja *des-*tunnust. *des-*konverb kuulub *des-*tarindisse.

Näites 7 väljendab põhjustamist *ajama*-konstruktsioon ja selle kõrval lisatud *des*-konverb *töötades* koos seda laiendava instrumendiga *harjavarrega*. Näites 8 väljendab *des*-konverb *äratades* järgnevust ja tagajärge. Eri tõlgenduste üks põhjusi võib olla erinev sõnajärg (*des*-konverbi asukoht fraasis või osalauses).

Käänded ja kaassõnad: KÄÄNE, KS

Põhjust väljendati ka käänete (nt *ehmatusest* (9), *aevastamisega*, kokku üheksa korda) ja kaassõnadega (nt *tuule käes* (10), *aevastuse peale*, *äikese tõttu*, kokku 18 korda). Kaassõnades oli varieeruvust rohkem, aga käänetest esines tüüpiliselt elatiiv (vt elatiivi põhjuse funktsiooni kohta ka Nurka 2014: 76).⁹

Paulseni andmetel (2016) kasutatakse eesti keeles põhjuse väljendamiseks peale elatiivi veel järgmisi käänendeid: illatiiv, adessiiv, inessiiv, allatiiv, ablatiiv, translatiiv, komitatiiv, abessiiv ja essiiv. Tagasõnadest esineb näiteid nagu *kätte*, *tõttu*, *mõjul*, *pärast* ja *peale*, eessõnadest *tänu*. Kaassõnade kõrval on kasutatakse ka adessiivseid, essiivseid ja komitatiivseid nimisõnavorme, nt *tulemusena*. (Paulsen 2016) Meie materjalis esines selliste nimisõnavormide näidetena *ajendil* ja *tagajärjel*.

(9) *Üks naine ehmatas teist naist, mispeale too rebib paberit ehmatusest.*
(B4, HUO3_paper)

(10) *Vihmavari lendab tuule käes.* (T3, NM4_umbrella)

Muutuskonstruktsioonid: MUUT, ANAL, KOMV

Põhjuslikkust väljendav muutuskonstruktsioon on põhjustamis- ja tulemusündmuse siduv verbikonstruktsioon, mis koosneb verbist ja tulemusseisundist (nt *pooleks rebima*, *katki tõmbama*, *ümber lükkama*). Muutuskonstruktsioone kasutati põhjuslikkuse väljendamisel kokku 240 korda. Need konstruktsioonid väljendavad kas tahtlikult (**MUUT**, näide 11) või kogemata põhjustatud sündmuse (**MUUT-KOG** (12), **MUUT/MUUT-KOG** (13) ja **MORFMUUT** (14)).

9 Soome-ugri (soome, mäemari, ungari, udmurdi, komi jt) keeltes on elatiivil samuti põhjuse väljendamise funktsioon (Nekrasova 2020, udmurdi – Gordejeva 2001: 110–111, komi – Kuznetsov 2012: 391)

- (11) *Naine rebib paberi pooleks.* (T3, HO6_paper)
- (12) *Mees pühkis põrandat ja lõi hooletusest ümber topsitorni.* (K4, UO11_cuptower)
- (13) *Naine rebis kogemata või meelega raamatust lehe katki.* (K4, UO2_paper)
- (14) *Naine võtab kolm muna ja kukutab need kaussi kogemata.* (A7, UO1_egg)

Põhjustamissituatsiooni väljendati ka analüütiliste *panema-* ja *ajama-*kausatiivikonstruktsioonidega (ANAL, näide 15, materjalis kokku 36 korda) ja kommunikatiivse kausatiivsuse väljendusvahenditega (KOMV), nt verbidega *käskima, paluma* (16) ja *näitama* (materjalis kokku 97 korda).

- (15) *Mees ajab teise naise naerma.* (A7. HU1_laugh)
- (16) *Naine palub jalgpalliga mängival mehel palli kasti visata.* (F7, HCO4_ball)

Derivatiivsed ja leksikaalsed kausatiivid: MORF, LEKS

Derivatiivsed kausatiivid väljendavad nii põhjustamis- kui ka tulemussündmust, nt *kukutama, kiigutama* (näide 17, kokku esines 55 derivatiivset kausatiivi). Materjalis esinesid ainult *ta-*tuletusliitega derivatiivsed kausatiivid. Kui derivatiivsetes kausatiivides esineb kausatiivne tuletusliide, siis leksikaalne kausatiiv on morfoloogiliselt markeerimata verb. Leksikaalse kausatiivi tähenduses on samuti nii põhjustamis- kui ka tulemussündmus, nt *lökkama, rebima* (18, kokku materjalis 69 korda).

- (15) *Mees kiigutab kiike väljas.* (F7, HOproc1_swing)
- (16) *Naine rebib paberit.* (B4, HO6_paper)

4.1.3. Tulemussündmust väljendavad muutuskonstruksioonid

ISEMUUT (materjalis kokku 143 korda) ja MUUT-ACT (materjalis 18 korda) tüüpi väljendusvahendid väljendavad põhjustamisahelas muutust ja tulemust. Näites 19 väljendavad ISEMUUT tüüpi vahendid (*kukkus,*

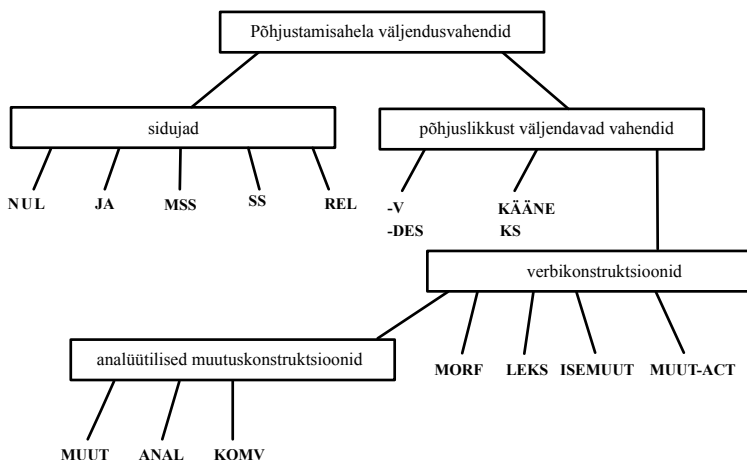
kukkusid) vastavalt mehe ja topside füüsilist seisundimuutust, mis on mõlemal juhul vältimatud. Näites 20 väljendab **MUUT-ACT** tüüpi *läheb ära* naise tahtlikku asukohamuutust, mis on ühtlasi tulemusündmus.

(19) *Mees seisib laua ääres, naine tuli ruumi ja tõukas meest. Mees kukkus laua peal olnud topside peale ja topsid kukkusid põrandale.* (M2, HMO4_cups)

(20) *Naine häirib oma laulmisega teist naist ja see naine läheb ära.* (A7, UC1_sing)

4.2. Väljendusvahendite liikide seosed. Osasündmuste ühendamine

Joonisel 1 on kujutatud peatükis 4.1. kirjeldatud põhjustamisahela väljendusvahendite liike ja nendevahelisi seoseid.

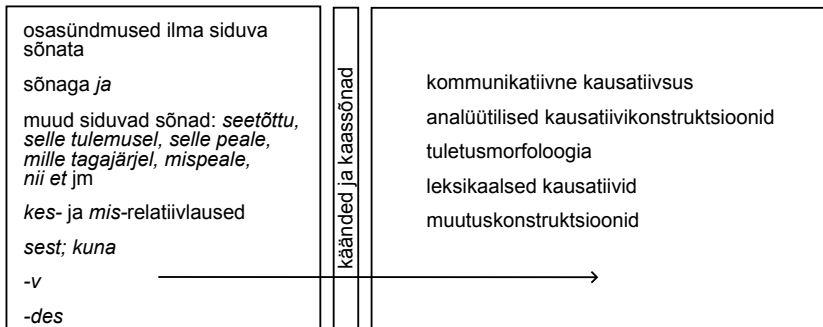

Joonis 1. Põhjustamisahela väljendusvahendite liigid.

Väljendusvahendid jagunevad ahela osade seoseid väljendavateks ehk sidujateks ja otseselt põhjuslikkust väljendavateks vahenditeks (mõistete selgitusi vt 3.1). Sidujad võimaldavad põhjustamisahela osi ühekaupa eksplitseerida. Otseselt põhjuslikkust väljendavad vahendid võivad seda teha (nt *lõõb katki*), kuid ei pruugi (nt *purustab*).

Joonisel 2 on materjalis esinenud kausatiivsuse väljendusvahendid esitatud skaalal selliselt, et vasakpoolses kastis on väljendusvahendid,

mis eristavad osasündmuse üksteisest eksplitsiitselt ning millega saab väljendada erinevaid põhjustamisahela osi, näiteks sidenditega *ja*, *sest* (nt *sest vihma sajab*). Keskmises kastis on väljendusvahendid, mis võivad samuti väljendada põhjustamisahela eri osi, kuid mitte tulemussündmust (nt *tuule käes*). Parempoolses kastis on väljendusvahendid, milles ühe ja sama väljendusvahendiga keelendatakse mitut põhjustamisahela osa või nende osade vahelist seost (nt *ajab naerma*). Nool tähistab väljendusvahendi kompaktsust ehk konstruktsioonilisust (Goldberg (1995) mõttes: konstruktsioonil on terviktähendus, mis ei ole osade lihtne summa). Kõige parempoolses kastis ongi konstruktsioonid, mis tervikuna väljendavad põhjustamistähendust. Kastide suurus vastab proportsionaalselt vastavate vahendite esinemise absoluutarvude summale. Keskmise kasti püstine kirjasuund ei ole tähenduslik.

Joonis 2. Põhjuslikkuse väljendusvahendid osasündmuste eristamise skaalal.

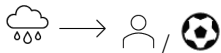
5. Tulemused

Selles peatükis esitame ülevaate, milliseid neist väljendusvahenditest missugustes situatsioonitüüpides kasutati. Esimene alajaotis (5.1) on andmestiku kvalitatiivne analüüs ja teises jaotises (5.2) toome välja mõned kvantitatiivsed tulemused.

5.1. Andmestiku kvalitatiivne analüüs

Selles osas kirjeldame iga situatsioonitüüpi selles esinenud põhiliste väljendusvahendite ja näidete kaudu.

5.1.1. Loodusjõud põhjustajana (LJ)

Filosoofias on põhjuslikkust määratlenud näiteks 18. sajandi empiristlik filosoof David Hume, kelle järgi (1739: 43–44) on entiteetide külgnevus ruumis ja ajaline järgnevus põhjustamise eeldused (üldine põhjustamise määratlus on siiski palju laiem, sõltudes situatsiooni-tüübist ja muudest tingimustest). Hume'i määratletud entiteetide külgnevus ruumis selgitab näiteks loodusjõu põhjustatud ahelate väljendusvahendite kasutust.

Loodusjõud on põhjustajaks viies klipis: tuul, tsunami, äike ja vihm.

(21) *Tuul puhub mehe pikali.* (T3, NM2_reporter)

(22) *Tuul kandis minema vihmavarju mudas.* (K4, NM4_umbrella)

(23) *Mees näeb hiidlainet ja põgeneb.* (P2, NC1_tsunami)

Tuult on klippides NM2_reporter ja NM4_umbrella¹⁰ käsitletud põhjuslikkust väljendava muutuskonstruksiooni tegijana (21–22). Neis näidetes puutub tuul mõjutatavaga otseselt kokku. Ajaline järgnevus esineb klippides, milles põhjustajateks on äike, vihm ja tsunami, näiteks mees kõigepealt näeb, et laine tuleb ja seejärel jookseb ära.¹¹ Tõenäoliselt ei seostu kindel loodusjõud kindlate väljendusvahenditega, ehkki kirjeldustest paistab, et tuult saab asjade edasikandjana kergemalt personifitseerida. Võib kujutleda ka olukordi, kus tsunami, vihm või äike purustab midagi, st on ruumilises kontaktis. Väljendusvahendite valik näib seega siiski olevat seotud sellega, kas loodusjõud puutub mõjutatavaga füüsiliselt kokku (21–22) või mitte (23).

Katseisik võib kirjelduses esimesena nimetada (fookustada) põhjustamissündmuse tulemust (24) või loodusjõudu (25). Põhjust ja tulemust saab väljendada ka samas konstruktsioonis (näide 26). Klipis

10 Kõiki klippe saab vaadata siit: <https://www.dropbox.com/sh/nnm8nkn5vlpn7q/AAB30E7WVtavpvia6QdYjRRHa?dl=0>, vt ka ülevaadet Lisast.

11 Paulsen (2016: 532) toob välja spetsiifilise ajalise järgnevuse tüübi – aimduse, milles põhjustavat struktuuri saab vaadelda hoopis kui põhjustatud struktuurile ajalisel järgnevat.

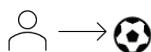
NCO1_umbrella (24) nimetasid pooled vastajatest kõigepealt tulemust (vihmavarju avamist) ja alles siis selle põhjust (vihmasadu).

(24) *Obama tuleb lennukist välja ja avab vihmavarju, sest vihma sajab.* (L3, NCO1_umbrella)

(25) *Lööb kõvasti välku ja see ehmatab naist.* (P2, NU1_thunder)

(26) *Tuul liigutas maas olnud vihmavarju.* (M2, NM4_umbrella)

5.1.2. Inimese põhjustatud muutus mingile asjale (IN.ASI)

14 klipis põhjustab inimene mingi asjaga toimuva muutuse: füüsilise seisundimuutuse (nt *rebib paberi pooleks*), asukohamuutuse (nt *mees lööb reketiga palli põõsasse*) või tegevusliku seisundimuutuse (nt *mees lükkab kiigu liikuma*).

Mõne klipi kirjelduses ei ole väljendusvahendite valikus suurt varieeruvust. Näiteks klipis HO4_ball (vt näide 27) kasutavad kõik 14 katseisikut sarnast MUUT-tüüpi fraasi (*viskab [KOHT]*):

(27) *Mees viskab palli uksest välja.* (P2, HO4_ball)

Erineda võib ainult koht, nt *viskab välja* või *koridori*. Füüsilises seisundimuutuse väljendamises võib mõne klipi vastustes põhierinevus olla seisundi muutuse liik, nt *lööb ümber*, *laiali* või *pikali*.

Mõnda klippi aga kirjeldatakse rohkematel eri viisidel, nt klipi HOproc1_swing tüüpilisimaks väljendusvahendiks on küll analüütiline *lükkab kiikuma* konstruktsioon, kuid esineb ka ilma *ma*-infinitiivse verbita väljendust, nt *lükkab hoo sisse*. Nende kõrval võib olla ka derivatiivse kausatiivi kasutust, *mees kiigutab kiike*.

Väljendusvahendite varieeruvust võimaldavad ühelt poolt eri väljendusvahendite olemasolu keeles, nt tegevusliku seisundimuutuse väljendamise jaoks on mõne verbi puhul olemas nii analüütiline kui ka sünteetiline väljendusviis. Varieeruvust tingib aga ka situatsioonis olevate detailide iseloom ja hulk. Kui midagi tehakse kogemata, siis selle asjaolu arvestamine võib katseisiku kirjelduse pikemaks muuta ja katseisikute vastustes erinevusi luua (tahtlikkuse mõju üle arutleme

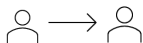
lühidalt jaotises 6). Näiteks klipis UOI1_cuptower (28–29) kasutatakse enamasti küll **MUUT** tüüpi väljendusvahendit (28), aga põhjuse fookustamine võib erinevaid väljendusvahendeid nõuda (29).

(28) *Mees pühib luuaga põrandat ja lööb kogemata topsidest ehitatud torni ümber.* (B4, OUI1_cuptower)

(29) */.../ harjaots läheb kogemata vastu topse ja topsid kukuvad maha.* (E4, OUI1_cuptower)

Üldiselt eelistatakse selles tüübis kasutada konstruktsioone, milles tulemusseisundit väljendav sõna on eksplitsiitselt väljendatud (*tükki-deks, kildudeks, katki, puruks* jm). Lisaks muudele verbidele võib selles konstruktsioonis esineda ka derivatiivne või leksikaalne põhjuslikkust väljendav verb, nt *rebib pooleks*.

5.1.3. Inimese põhjustatud muutus teisele inimesele (IN1.IN2)

Materjalis on kümme sellist klippi, milles üks inimene põhjustab teise inimesega toimuva muutuse, tehes seda tahtlikult (meelega) või tahtmatult (kogemata). Tahtlik põhjustamine on nendes videotest ehmatamine, naerma ajamine ja poisi viskamine. Tahtmatult põhjustatakse muutus komistamise, aevastamise ja haigutamisega. Tahtlikkuse aspektist tõlgendati kahetiselt klippe, kus:

- 1) üks naine laulab (meelega) nii, et teine läheb ära (UC1_sing);
- 2) üks naine jääb teisele (meelega) ette ja teine lükkab esimese pikali (MH1_fall);
- 3) üks mees minestab või kukub (meelega) teisele mehele otsa, nii et viimane kukub pikali (UM3_faint).

Kausatiivsuse väljendamiseks nende situatsioonides ei ole ühte kindlat mustrit. Enamasti on klippide kirjeldused varieeruvad. Kirjeldustes esinesid nt derivatiivsed kausatiivid (*kukutama* (30), *lennutama* ja *nakatama*), leksikaalsed kausatiivid (*tõukama, lükkama, viskama* ja *heitma*) ja analüütilised kausatiivikonstruktsioonid (*naerma panema, naerma ajama* ja *haigutama panema*).

- (30) *Üks mees kukutab ennast teisele pihta, nii et see kukub ümber.* (T3, UM3_faint)

Kõige ühtsem väljendusvahendite valik on klipis, kus mees ajab naise naerma (HU1_laugh). Enamik katseisikutest kasutab seal analüütilist *ajama*-kausatiivkonstruktsiooni *naerma ajama*.

Siin ja **IN1.IN2.ASI** tüübis (jaotis 5.1.5) kasutati mitme klipi kirjeldamisel verbi *ehmatama*. See on üks eesti keele labiilsetest verbidest, st see saab esineda nii transitiivse kui ka intransitiivsena (Kehayov & Vihman 2014). *Ehmatama*-verbiga lauses esineb patsient objektina (31, *teda*) või subjektina (32, *mees*).

- (31) *Poiss viib prügi prügišahti ja tüdruk ehmatab teda, mispeale poiss kukub maha, pikali.* (B4, HU2_scare)
- (32) *Prahti välja viskav mees ehmatab pappkastist välja hüppava lapse peale.* (F7, HU2_scare)

Näites 33 on verb *ehmatama* ühes ja samas kirjelduses kausatiivses ja 'ehmuma' tähenduses.

- (33) *Poiss või mees hakkas prügi ära viskama ja kastist hüppas välja tüdruk, kes ehmatas poissi. Poiss ehmatas ja kukkus põrandale pikali.* (M2, HU2_scare)

Ülevalpool toodud näidetest on ka näha, et kirjeldajad võisid ehmatamisest tingitud seisundimuutust (ehmatamist) lisaks eksplitsiitselt väljendada (näites 33 *poiss ehmatas*) või mitte (näites 31 puudub kirjeldusest tulemussündmust väljendav verb *ehmuma/ehmatama*).

5.1.4. Kommunikatiivne kausatiivsus (KOM)

Kommunikatiivse kausatiivsuse (ingl *speech act causation*) korral on põhjusseoseks põhjustaja ja mõjutatava või vahendaja vaheline kommunikatsioonakt (Bellingham jt 2020). Materjalis on kaheksa kommunikatiivse kausatiivsuse klippi – nendes üks inimene käsib või palub teisel

inimesel midagi teha või näitab ette, kuidas midagi tegema peab¹². Kahes klipis on osalejateks põhjustaja ja mõjutatav (nt *mees käsib naisel istuda*), kuues klipis põhjustaja, vahendaja ja viimasena mõjutatud osaline (nt *üks naine käsib teisel naisel paberi pooleks rebida*).

Kommunikatiivse kausatiivsuse klippide kirjeldamiseks kasutatakse enamasti verbe *käskima*, *paluma* ja *näitama*. Harvem kasutatakse selliseid analüütilisi verbikonstruktsioone, nagu nt *juhatab istuma*, *kutsub istuma*, väljendeid (*kellegi*) *palvel*, (*kellegi*) *juhendi/õpetuse järgi*, *käsku andma*, *käega viitama*, *tahtma* (et keegi midagi teeks). *Paluma*- ja *käskima*-verbiga lauseid on eesti keeles käsitletud kohustamiskonstruktsioonidena (Penjam 2008: 82–91) ja “Eesti keele süntaksis” kausaalse sisuga komplekslausetena (Erelt 2017b: 231). *Käskima*-, *paluma*- ja *näitama*-verbi sisaldavad kirjeldused moodustatakse siinsetes kirjeldustes kahel viisil: ilma realiseeritud tulemusündmusega (34) või koos realiseeritud tulemusündmusega (35). Näites 35 on tulemusündmus [*mees viskas palli kasti sisse*].

(34) *Naine käsib mehel palli kasti visata.* (T3, HCO4_ball)

(35) */.../ naine astus ruumi ja käskis mehel palli panna kasti sisse ja mees viskas palli kasti sisse.* (M2, HCO4_ball)

Selles situatsioonitüübis on 14 katseisiku 44-st realiseeritud tulemusündmust väljendavast kirjeldusest 15-s kasutatud *-ki/-gi*-kliitikut¹³ (vt arutelu jaotises 6).

(36) */.../ üks tüdruk siseneb tuppa, näitab talle, et ta peab selle palli panema sinna pappkasti, mille peale mees viskabki selle palli sinna pappkasti.* (E4, HCO4_ball)

Näitama-verbi kasutatakse selliste klippide kirjeldustes, kus teisele inimesele näidatakse tegutsemisviisi täielikult või imiteerides ette, nt

12 Klippides, sh kommunikatiivse kausatiivsuse klippides osalejad ei räägi omavahel. Midagi käskides või paludes näidatakse tegevus imiteerides ette või osutatakse käega, mida teha tuleb.

13 Võimalik oleks ka partikli *ka* kasutamine *-gi/-ki* kliitiku asemel, kuid seda põhjustamise diskursuse allprojekti materjalis ei leitud, aga seda kasutati põhjustamise ja kognitiooni allprojekti materjalis kahel korral.

paberi puruksrebimise imiteerimine. *näitama*-verbiga kirjeldustes esineb realiseeritud tulemusündmus sagedamini kui *käskima*- ja *paluma*-lausete puhul, nt *mees näitab, mitu muna tuleb kaussi panna ja naine teeb seda*.

Üks katseisik kasutas ka *laskma*-kausatiivikonstruktsiooni (37).

(37) *Naine laseb mehel kiiģele hoo sisse lükata.* (T3, HCOproc1_swing)

5.1.5. Kahe inimese põhjustatud järjestikune muutus mingile asjale (IN1.IN2.ASI)

Materjalis esineb kuus sellist klippi, milles üks inimene põhjustab teisele inimesele midagi viisil, et see omakorda põhjustab midagi mingile asjale. Kolm klippi kujutavad seda, kuidas mees ajab laual oleva topsitorni ümber: esimeses teda lükatakse, teises ehmatatakse ja kolmandas kõnnitakse lauda tõmmates otsa. Kolm ülejäänud klippi kujutavad seda, kuidas inimene tõmbab ajalehe pooleks: esimeses teda lükatakse, teises ehmatatakse ja kolmandas aevastatakse selja taga.

Nendes põhjustamisahelates kasutatakse palju selliseid osasündmuseid siduvaid väljendusvahendeid, nagu nt *nii et*, *mille peale*, *mispeale*, *mistõttu*, ja *selle tagajärjel*, ja *selle tõttu*, ning *selle peale*, ning *seepeale*. Nimetatud loetelu sisaldab ka üksusi, mis liidavad rinnastavad sidendid ja konnektiivid samaks üksuseks, et eristada kirjeldusi, milles kasutatakse JA- või NULL-tüüpi osasündmuste ühendamist. Need väljendusvahendid esinevad kirjelduses sageli koos tahtmatult toimuvate sündmustega, nt *topsitorn kukkus jälle ümber*, *paber rebeneb pooleks*. Tüüpiline näide selliste väljendusvahendite koosinemisest on näide 38.

(38) *Naine tirib lauda suure hooga ja tõukab meest püramiidi otsa nii et püramiid läheb katki.* (U9, UMO2_cups)

Nii et funktsioonide grammatiseerumisahel on VIIS > TAGAJÄRG > JÄRELDUS (Jürine & Habicht 2017). Suulistes kirjeldustes aitab funktsiooni üle otsustada see, kas kirjeldaja asetab rõhu sõnale *nii* või hääldab sõnad *nii* ja *et* kokku. Funktsiooni aitab määrata ka see, kas paus

tehakse enne või pärast sõna *nii*. Kui kirjeldaja asetab rõhu sõnale *nii*, siis on sel viisifunktsioon (39), aga kui ta liidab *nii* ja *et* üheks tervikuks, siis on sellel tagajärjefunktsioon (40). Enamasti kannab *nii et* nendes kirjeldustes TAGAJÄRJE funktsiooni. VIISI funktsiooni väljendamiseks kasutati pigem sõna *niimoodi* (41).

(39) *Neiu ehmatas teist neiut 'nii, et teine neiu rebib paberi puruks* (V2, HUU3_paper)

(40) *Naine istus rahulikult. Siis tuli teine naine ja aevastas, nii=et ta ehmatas* (T3, UU2_sneeze)

(41) *Naine lükkab meest niimoodi, et see lükkab topsihunniku ümber* (T3, HMO4_cups)

Selles situatsioonitüübis on sage ka sündmuste ühendamine sõnaga *ja* (42).

(42) *Naine lükkab meest selja tagant topsidele otsa ja tpsid kukuvad maha.*

Põhjustamisahela sündmuste sidumiseks kasutatakse ka relatiivlauseid (43).

(43) *Naine veab kiirustades selg ees ruumi ratastel lauda ja jookseb otsa mehele, kes ajab tpsid ümber.* (P2, UMO2_cups)

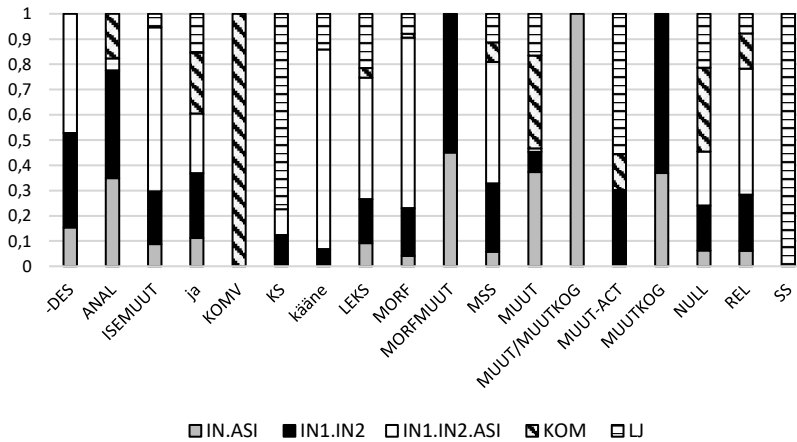
Lisaks on mõnel juhul siduv sõna ära jäetud (NULL tüüp). Põhjust on väljendatud ka elatiiviga – *ehmatusest* ja *-v* kesksõnaga (*manipuleeriv neiu ajab teise neiu lauast lahkuma*).

5.2. Kvantitatiivsed tulemused

Peamine uurimisküsimus oli see, milliste keelevahenditega eesti keeles kausatiivset seost ehk põhjustamissündmuse ja tulemussündmuse vahelist seost väljendatakse. Uurisime, kas teatud liiki kausatiivse seose väljendamiseks kasutatakse mingit kindlat või mingit teatud liiki väljendusvahendit. Tulemused kajastuvad joonisel 3.

Joonisel 3 on kujutatud situatsioonitüüpide kaupa kõik põhjuslikkuse väljendusvahendid ja põhjustamisahela osasid siduvad vahendid, mis esinesid analüüsitud 528 kirjelduses. Kuna situatsioonitüüpides on

erinev hulk videoklippe, siis tegime tabeli väärtused omavahel võrreldavaks. Igas situatsioonitüübis käsitlesime väljendusvahendite hulka saja protsendina ja leidsime iga väljendusvahendi osakaalu. Selle artikli jaoks tehtud analüüsis ei seota väljendusvahendit ahela osaga, st jooniselt ei saa teada, millises ahela osas väljendusvahend täpsemalt esines, vaid vaadatakse, millised väljendusvahendid kalduvad üldiselt mingis situatsioonitüübis esinema. Analüüsi ei kaasatud neid väljendusvahendeid, mida esines ainult ühel korral, nt *v*-kesksõna.

Joonis 3. Põhjustamisahela kirjeldamise väljendusvahendite jaotuvus situatsioonitüübiti. Märksõnad joonisel: IN.ASI – inimese põhjustatud muutus mingile asjale; IN1.IN2 – inimese põhjustatud muutus teisele inimesele; IN1.IN2.ASI – kahe inimese põhjustatud järjestikune muutus mingile asjale; KOM – kommunikatiivne kausatiivsus; LJ – loodusjõud põhjustajana; -DES – *des*-konverb; ANAL – analüütiline kausatiivkonstruktsioon; ISEMUUT – vahe- või lõppmõjutatava iseneslik seisundimuutus või tegevus; ja – sõnad *ja* või *ning*; KOMV – kommunikatiivne kausatiivsus; KS – kaassõna; kääne; LEKS – leksikaalsed kausatiivid; MORF – derivatiivsed kausatiivid; MORFMUUT – derivatiivne kausatiiv + tulemusseisund või koht; MSS – muu siduv sõna (konjektiiv või rinnastava sidendi ja konjektiivi ühend); MUUT – muutus asendis, seisukorras, tegevuses või kohas; MUUT/MUUTKOG – tahtlik või tahtmatu (kogemata) muutus asendis, seisukorras, tegevuses või kohas; MUUT-ACT – mõjutatava tahtlik tegevus (erinevad verbid), MUUTKOG – tahtmatu (kogemata) muutus asendis, seisukorras, tegevuses või kohas; NULL – siduvat keelendit ei ole; REL – relatiivpronoomen; SS – *sest* või *kuna*.

Jooniselt 3 on näha, kuidas põhjustamise väljendusvahendite esinemus situatsioonitüüpide vahel jaotub. On näha, et igas situatsioonitüübis kõiki väljendusvahendeid ei esinenudki ja mõni väljendusvahend esines vaid mõnes kindlas situatsioonitüübis. Näiteks kommunikatiivse kausatiivsuse vahendid (peamiselt verbid *käskima*, *paluma* ja *näitama*) esinevad ainult kommunikatiivse kausatiivsuse tüübis – mis ongi loogiline.

Kõikides situatsioonitüüpides esines põhjustamisahela osade siduja JA, leksikaalseid ja derivatiivseid kausatiive, mõni muu siduv sõna (MSS), põhjuslikkust väljendav muutuskonstruktsioon (MUUT), NULL tüüp (st ahela osade sidumist ei väljendatud eksplitsiitselt) ja relatiivpronoomen *kes* või *mis*. Jooniselt on näha, et kõige võrdsemalt jaotub situatsioonitüüpide vahel väljendusvahend JA, aga ka NULL esineb situatsioonitüüpides suhteliselt võrdselt – seega need vahendid on kõige vähem mingi kindla situatsioonitüübi- või tüüpidega seotud. Võib oletada, et kuna need vahendid on väga polüfunktsionaalsed, siis ilmselt just seetõttu sobivad nad eri tüüpi põhjustamissituatsioone väljendama.

Loodusjõu tüübis alustati teistest tüüpidest sagedamini kirjeldust tulemusündmuse nimetamisest. Sellest tulenevalt kasutati selles tüübis põhjuslikke sidesõnu *sest* ja *kuna* (ss)¹⁴. Muutuskonstruktsiooni ja selle tahtmatu põhjustamise kombinatsiooni (MUUT/MUUTKOG) esines ainult IN.ASI tüübis.

Niisiis ei ole enamik väljendusvahendeid seotud kindlate situatsioonitüüpidega (v.a kommunikatiivse kausatiivsuse vahendid), vaid jaotuvad eri situatsioonitüüpide vahel. Kindlamaid järeldusi saab teha nende vahendite kohta, mida esines materjalis rohkem (vt tabel 1), näiteks nagu *ja*, mille kohta saab järeldada, et see esineb suhteliselt võrdselt kõikides tüüpides. Arvuliselt on rohkem ka MSS tüüpi vahendeid, mistõttu saab öelda, et seda esineb teistest tüüpidest mõnevõrra rohkem IN1. IN2.ASI tüübis. Materjalis oli teistest rohkem ka MUUT tüüpi vahendeid, mis esinevad kõige rohkem IN.ASI ja KOM tüübis.

14 See väide kehtib ainult meie kogutud materjali kohta ning ei tähenda, et neid sidesõnu muudes kontekstides teist tüüpi situatsioonide väljendamiseks ei kasutata.

6. Arutelu

Uurisime, mis tüüpi väljendusvahendeid milliste põhjustamis-situatsioonide kirjeldamiseks kasutati. Lisaks saime katsetest teha ka üldisemaid tähelepanekuid, millised tegurid veel väljendusvahendite valikut mõjutada võisid. Neid tegureid me kvantitatiivselt ei uurinud. Kirjeldust võis mõjutada esmalt see, et klippe kirjeldati suuliselt, ehkki kuna kirjalikku katset kõrval pole, siis ei ole teada, kas suulisus muutis kirjeldusi pigem pikemaks ja detailsemaks või lühemaks. Kirjelduste varieerumist võis mõjutada ka situatsioonide keerukus ja arusaadavus. Keerulisemad situatsioonid tingisid tõenäoliselt ka kirjelduste varieeruvust, samas kui lihtsamaid, lühemaid ja arusaadavamaid situatioone kirjeldati sarnasemalt.

Põhjustamissituatsioonide kirjeldustest tulid esile ka muud küsimused. Uurisime näiteks, kas eesti keeles kasutati **põhjustamise tahtlikkuse või tahtmatuse** kohta mingeid kindlaid väljendusvahendeid (vt ka 4.1.2 ja 5.1.5). Leidsime, et tahtlikku põhjustamist neis kirjeldustes enamasti ei markeeritud, ehkki sõna *meelega* kasutatakse mõnikord siis, kui kirjeldaja ei pea põhjustaja tegevust loogiliseks või kui tahtlikkust tahetakse rõhutada (44).

(44) *!...! tema selja tagant tuleb tüdruk ja lükkab teda meelega, mille peale mees koperdab vastu lauda ja topsid kukuvad maha.* (E4, HMO4_cups)

Tahtmatu põhjustamine jäeti ka pigem markeerimata, kuid vahel väljendati seda sõnaga *kogemata* (45), sealjuures rohkematel juhtudel kui tahtlikkuse väljendamiseks kasutatavat sõna *meelega*. Tahtmatut põhjustamist kujutavate situatsioonide kirjeldamiseks kasutati ka sellist põhjustamisahelat, milles nimetati kõigepealt põhjustaja tegevus ja seejärel lisati ISEMUUT tüüpi väljendusvahend, ühendades ahela osad sõnaga *ja* (46). Lisaks tulenes põhjustamise tahtmatus mõnikord ka kirjelduse sisust, nt verbid *komistama* (47) ja *minestama* väljendavad tahtmatut tegevust.

(45) *Naine rebib raamatust kogemata lehekülje.* (A7, UO2_paper)

(46) *Naine sirvis raamatut ja üks lehekülg läks katki.* (M2, UO2_paper)

(47) *Mikrofoniga mees komistas teisele mehele otsa, nii et see kukkus vette.* (T3, UM2, overboard)

Seega kasutati eesti keeles tahtliku või tahtmatu põhjustamise eristamiseks leksikaalseid vahendeid (*kogemata, meelega*), põhjustamisahelat ‘agendi tegevus + ja + ISEMUUT’ või kaasati kirjeldusse selline verb, mis juba osutabki tahtmatusele (nt *komistama, minestama*).¹⁵

Kommunikatiivse kausatiivsuse klippide kirjeldustest nägime **-gi/-ki-kliitiku kasutamist** tulemusündmuse realiseerimise väljendamisel (vt jaotis 5.1.4), ent selle kasutamise põhjuste väljaselgitamisega me ei tegele. Helle Metslang (2002: 60–61) käsitleb lause predikaadile liitunud *-gi/-ki* kliitikut ootuspärasusele viitava partiklina. *-gi/-ki*-kliitikut on käsitletud ka fookuspartiklina (Lindström 2017: 546) ja näiteks vene keeles on *i* ‘ja’ üks kausatiivseid funktsioone väga sarnane eesti keele *-gi/-ki*-kliitiku selle funktsiooniga (Startšenko & Kozlov 2021). Ehkki me ei uurinud kvantitatiivselt, kas **situatsiooni keerukus** määrab väljendusvahendite suurema varieeruvuse, siis nägime, et lihtsamate situatsioonitüüpide kirjeldamiseks kasutati sageli sarnaseid vahendeid: situatsioonitüübis, milles inimene põhjustab mõne asjaga toimuva muutuse, kasutatakse enamasti MUUT tüüpi konstruktsiooni (*viskas välja, rebis katki* vm). Keerulisemad situatsioonid annavad näiteks suurema võimaluse põhjustamisahela osade järjekorda varieerida. Mida rohkem on situatsioonis osalejaid, seda rohkem on ka põhjustamisahela osad ja otsustamiskohti, kuidas neid väljendada (eksplitsiitselt, implitsiitselt, eri konstruktsioonidega jne). Neid käsitleme järgmistes uurimustes.

7. Kokkuvõte

Artikkel andis ülevaate eesti keele põhjuslikkuse väljendamise vahenditest suulistes põhjustamissituatsioonide kirjelduses. Põhjustamis-situatsiooni klipid on pärit kausatiivsuse projektist “Causality Across Languages”. Analüüsiti nende klippide 528 kirjeldust. Klippides eristatakse viit situatsioonitüüpi: 1) loodusjõud põhjustajana, 2) inimese põhjustatud muutus mingile asjale, 3) inimese poolt põhjustatud muutus

15 Tahtlikkuse ja tahtmatuse kohta laiemale järeltule tegemiseks eesti keeles on vaja eraldi uurimust. Põhjustamise tahtlikkuse teemaga tegeleb ka CAL projekti ‘Põhjustamine keeles ja kognitsioonis’ alaprojekt.

teisele inimesele, 4) kommunikatiivne kausatiivsus, 5) kahe inimese põhjustatud muutus mingile asjale.

Uurimuse eesmärgid olid: (1) saada ülevaade, milliseid väljendusvahendeid üldse kasutati ja (2) kuidas väljendusvahendid situatsioonitüüpide vahel jagunesid. Põhjustamissituatsioon koosneb kahest või rohkemast sündmusest. Mõnedes kirjeldustes ei väljendatud põhjustamissituatsiooni osade seost eksplitsiitselt, vaid nimetati need üksteise järel. Põhjustamissituatsiooni osasid ühendati ka sõnaga *ja* või *ning*, sidesõnadega nagu *sest* ja *seetõttu*, ja konnektiividega nagu *mille peale* ja *nii et*. Lisaks kasutati *kes-* ja *mis-*relatiivlauseid, *des-*konverbi ja *v-*kesksõna. Käänetest esines kirjeldustes põhjuslikkuse väljendusvahendina kõige sagedamini elatiiv (nt *ehmatusest*) ja kaassõnadest *peale* (nt *äikese peale*). Põhjuslikkuse väljendamiseks kasutati erinevaid konstruktsioone: muutuskonstruktsioone (nt *katki tõmbama*), *da-*infinitiivi konstruktsioone kommunikatiivse kausatiivsuse klippide kirjeldamiseks (nt *käsib istuda*) ja analüütilisi kausatiivkonstruktsioone (nt *ajab naerma*). Lisaks esines derivatiivseid ja leksikaalseid kausatiive.

Kõikide situatsioonitüüpide kirjeldustes esines näiteid, milles põhjustamissituatsiooni osi eksplitsiitse väljendusvahendiga ei seotud (NULL-tüüp), seoti sõnadega *ja* või *ning* või kasutati mõnda muud siduvat sõna (MSS). Samuti kasutati kõikides situatsioonitüüpides põhjuslikkust väljendavaid muutuskonstruktsioone (MUUT), relatiivlauseid, derivatiivseid ja leksikaalseid kausatiive.

Esines ka näiteid, kus põhjuslikkuse väljendusvahend oli seotud ainult kindla situatsioonitüübiga. *Da-*infinitiivi verbidega *käskima* ja *paluma* esines ainult kommunikatiivse kausatiivsuse klippide kirjeldustes. Meie materjalis kasutati sidesõnu *sest* ja *kuna* põhjuslikkuse väljendamiseks ainult 'loodusjõud põhjustajana' tüübis. Kahes kuni neljas situatsioonitüübis esinesid järgmised väljendusvahendid: *des-*konverb, analüütilised kausatiivkonstruktsioonid, kaassõnad, käänded, derivatiivse kausatiivi ja kohamuutuse (MORFMUUT), eemaldumist väljendava muutuse (MUUTACT), vältimatu muutuse (ISEMUUT) ja kogemata toimuva muutuse konstruktsioon (MUUTKOG). Kui kirjelduses põhjustamise tahtlikkust või tahtmatust väljendati, kasutati selleks peamiselt sõnu *kogemata* ja *meelega*. Kommunikatiivse kausatiivsuse kirjeldused tõid esile *-gi/-ki-*kliitiku kasutuse tulemusündmuse väljendamisel.

Uurimistulemused muudab väärtuslikuks see, et esimest korda uuriti eesti keele põhjuslikkuse väljendusvahendeid mõistepõhiselt, mille tulemus on ülevaade kõigist esinenud väljendusvõimalustest. Tulemusi analüüsid selgus, et tugev seos ühe konkreetse väljendusvahendi ja kindla situatsioonitüübi vahel on pigem harv. Selgus, et põhjustamisahelat kirjeldatakse sageli eri tüüpi muutuskonstruksioonidega ning põhjuslikkuse tähendust võib kanda näiteks ka kesksõna või relatiivpronomen. Niisiis näitas videoklippide kirjelduste analüüs, et põhjuslikkuse väljendamiseks kasutatakse nii selle väljendamisele spetsialiseerunud vahendeid kui ka polüfunktsionaalseid vahendeid, mille konkreetne funktsioon võib selguda mingis konstruksioonis või kontekstist.

Tulevikus tasub juba kogutud materjali põhjal uurida näiteks seda, kas üks katseisik kasutas väljendusvahendite valikul mingit kindlat strateegiat ning mida sellest järeldada (vt nt Dąbrowska 2015). Uurida võiks ka seda, kas sama sisendiga läbi viidava katse tulemused erineks, kui paluda katseisikutel kirjeldused kirjutada. Eelnevale lisaks on meid projekti raames ootamas lai tööpõld eesti keele ja teiste projektis osalevate keelte võrdlemisel.

Kirjandus

- Argus, Reili. 2012. Kausatiivsuse omandamisest eesti keeles. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat* 8. 5–19. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa8.01>.
- Ariño-Bizarro, Andrea & Iraide Ibarretxe-Antuñano. 2020. La accidentalidad de los eventos causales desde la perspectiva de la tipología semántica. Fernando López García (toim.), *La involuntariedad en español*, 33–54. Frankfurt: Peter Lang.
- Bellingham, Erika, Stephanie Evers, Kazuhiro Kawachi, Alice Mitchell, Sang-Hee Park, Anastasia Stepanova & Jürgen Bohnemeyer. 2020. Exploring the representation of causality across languages: integrating production, comprehension and conceptualization perspectives. Elitzur A. Bar-Asher Siegal & Nora Boneh (toim.), *Perspectives on causation* (Jerusalem Studies in Philosophy and History of Science), 75–119. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-34308-8_3.
- Bellingham, Erika. 2017. *Inferring why: the underspecification of causality in narrative event descriptions*. University at Buffalo.
- Comrie, Bernard. 1989[1981]. *Language universals and linguistic typology*, 2nd edn. Oxford: Blackwell Publishers.
- Croft, William. 1991. *Syntactic categories and grammatical relations: The cognitive organization of information*. Chicago: University of Chicago Press.

- Dąbrowska, Ewa. 2015. Individual differences in grammatical knowledge. Ewa Dąbrowska & Dagmar Divjak (toim.), *Handbook of cognitive linguistics*, 649–667. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Dixon, Robert. 2000. A typology of causatives: form, syntax and meaning. Robert M.W. Dixon & Alexandra Y. Aikhenvald (toim.), *Changing valency. Case studies in transitivity*, 30–83. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erelt, Mati. 2017a. Rinnastus. Mati Erelt & Helle Metslang (toim.), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 603–646. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Erelt, Mati. 2017b. Öeldis. Mati Erelt & Helle Metslang (toim.), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 93–239. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Evers, Stephanie, Erika Bellingham, Katharine Donelson, Jing Du, Jóse Antonio Jódar Sánchez, Fuyin Li & Jürgen Bohnemeyer. 2017. The role of intentionality in causal attribution is culturally mediated: evidence from Chinese, Mayan, and Spanish populations. *Proceedings of the 39th Annual Meeting of the Cognitive Science Society*. 349–354.
- Goldberg, Adele E. 1995. *Constructions: A construction grammar approach to argument structure*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gordejeva, Natalja. 2001. *Kohakäänded eesti ja udmurdi keeles*. Tartu: Tartu Ülikool, uurali keelte õppetool. Magistritöö.
- Hume, David 1739. Treatise of human nature. David Hume, *The philosophical works of David Hume*. Boston: Little, Brown and Company. <https://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/hume1739book1.pdf>. (06.01.2021.)
- Jürine, Anni & Külli Habicht. 2017. Grammaticalization of complex items: Estonian *nii et* 'so that'. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 8(2). 35–58. <https://doi.org/10.12697/jeful.2017.8.2.02>.
- Kasik, Reet. 2001. Analytic causatives in Estonian. Mati Erelt (toim.), *Estonian: typological studies V* (Publications of the Department of Estonian of the University of Tartu 18), 77–122. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kasik, Reet. 2015. *Sõnamoodustus* (Eesti keele varamu I). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kehayov, Petar & Virve Vihman. 2014. The lure of lability: A synchronic and diachronic investigation of the labile pattern in Estonian. *Linguistics* 52(4). 1061–1105. <https://doi.org/10.1515/ling-2014-0016>.
- Kemmer, Suzanne & Arie Verhagen. 1994. The grammar of causatives and the conceptual structure of events. *Cognitive Linguistics* 5(2). 115–156. <https://doi.org/10.1515/cogl.1994.5.2.115>.
- Kuznetsov, Nikolay. 2012. Matrix of Cognitive Domains for Komi Local Cases. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 3(1). 373–394. <https://doi.org/10.12697/jeful.2012.3.1.18>
- Langacker, Ronald W. 1991. *Foundations of cognitive grammar. Descriptive application. Volume II*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Lindström, Liina. 2017. Lause infostruktuur ja sõnajärg. Mati Erelt & Helle Metslang (toim.), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 537–565. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

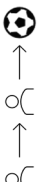
- Metslang, Helle. 2002. *-ki/-gi, ka* ja nende soome kaimud. Reet Kasik (toim.), *Lähi-vertailuja* 12, 57–81.
- Nekrasova, G. A. 2021. Imennye pričinnye konstrukcii v komi jazyke. Natalia M. Zaika (toim.), *Causal constructions in the world languages (synchrony, diachrony, typology)*, 119–121. *Sankt-Peterburg (online)*. 28.–30.01.2021. Sankt-Peterburg: Russian Academy of Sciences, Institute for Linguistic Studies.
- Nurka, Maiu. 2014. *Eesti keele elatiivi semantika kognitiivse keeleteaduse vaatenurgast*. Tartu: Tartu Ülikool, eesti keele õppetool. Magistritöö.
- Paulsen, Geda. 2016. Perifeersest kausatiivsusest. *Keel ja Kirjandus* 7. 516–538.
- Penjam, Pille. 2008. *Eesti kirjakeele da- ja ma-infinitiiviga konstruktsioonid* (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 23). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Plado, Helen. 2013. *Kausaalsuhete adverbiallaused eesti keeles* (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 35). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Plado, Helen. 2015a. *des-* ja *mata*-konverbi kasutusest eesti murretes. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 60(2014). 195–218. <https://doi.org/10.3176/esa60.10>.
- Plado, Helen. 2015b. The subject of the Estonian *des*-converb. *SKY Journal of Linguistics* 28. 313–348.
- Shibatani, Masayoshi. 1976. The grammar of causative construction: A conspectus. Masayoshi Shibatani (toim.), *Syntax and semantics 6: The grammar of causative constructions*, 1–40. New York: Academic Press. https://doi.org/10.1163/9789004368842_002.
- Simmel, Carl Eric. 2018. *des-* ja *mata*-konverbitarindi funktsioonid. *Keel ja Kirjandus* 59(11). 847–867.
- Song, Jae Jung. 1996. *Causatives and causation: a universal typological perspective*. London: Longman.
- Startšenko, A. M. & Kozlov, A. K. 2021. Kausal'noe *i*. In Natalia M. Zaika (ed.) *Causal constructions in the world languages (synchrony, diachrony, typology)*, 133–136. *Sankt-Peterburg (online)*. 28.–30.01.2021. Sankt-Peterburg: Russian Academy of Sciences, Institute for Linguistic Studies.
- Talmy, Leonard. 1976. Semantic causative types. Masayoshi Shibatani (toim.), *Syntax and semantics 6: The grammar of causative constructions*, 43–116. New York: Academic Press.
- Talmy, Leonard. 2000. *Toward a cognitive semantics. Concept structuring systems. Volume I*. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.
- Tomson, Kairit. 2020. *Ajama*-verbi polüseemia ja *ajama*-põhjustamiskonstruktsioon eesti kirjakeeles. *Keel ja Kirjandus* 6. 502–523.
- Tomson, Kairit. 2018. *Panema*-verb ja selle grammatilised kasutused. *Keel ja Kirjandus* 3. 199–216.
- Uuspõld, Ellen. 1966. Määrusliku *des-*, *mata-*, *nud-* (*~nuna-*) ja *tud-* (*~tuna-*) konstruktsiooni struktuur ja tähendus. *Keele modelleerimise probleeme* 1. 1–196. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.

Lisa. Situatsioonitüüpidesse kuuluvad klipid

<https://www.dropbox.com/sh/nm8nkn5vlpn7q/AAB30E7WVtavpvia6QdYjRRHa?dl=0>

situatsiooni-tüüp	sisu	klipi kood ja kirjelduse näide ¹
	Põhjustaja on loodusjõud.	NM2_reporter – tuul puhub mehe pikali NM4_umbrella – vihmavari lendab tuule käes NC1_tsunami – mees põgeneb tsunami eest NU1_thunder – naine ehmatab äikese peale NCO1_umbrella – vihma sajab ja mees avab vihmavarju
	Inimene põhjustab mingi asja seisundi- või kohamuutuse.	HO6_paper – naine rebib paberi pooleks HO5_cuptower – mees lööb topsimaja käega ümber HO2_egg – naine lööb muna kaussi HO1proc1_swing – mees lükkab reketiga kiige liikuma HOI4_ball – mees lööb reketiga palli põõsasse UO1_egg – naine transpordib mune ja need kukuvad kaussi UO2_paper – naine rebib raamatust paberi katki HOI3_plate – naine lööb harjavarrega taldriku katki HO4_ball – mees viskab palli uksest välja HOI1_paper – naine lõikab paberi tükkideks HOproc1_swing – mees lükkab kiige liikuma UOproc1_swing – mees komistab telefoni vaadates kiige otsa, nii et see hakkab liikuma UOI1_cuptower – mees lükkab kogemata harjavarrega topsitorni ümber UO3_ball – naine lööb palli uksest välja

¹ Näideteks on valitud võimalikult lühikesed kirjeldused eesmärgiga anda edasi esmajoones iga klipi tegevuslik sisu.

situat- siooni- tüüp	sisu	klipi kood ja kirjelduse näide ¹
	<p>Üks inimene põhjustab midagi teisele inimesele.</p>	<p>UM3_faint – mees kukub teisele otsa ja see kukub pikali HU2_scare – tüdruk ehmatab poissi, nii et poiss kukub pikali UC1_sing – naine hakkab kõvasti laulma, mille peale teine naine läheb ära HM1_fall – üks naine kõnnib teisele põrandapühkimisel ette ja teine lükkab ta sellepärast pikali UM1_asleep – mees komistab magava naise jala otsa, kes selle peale üles ärkab UM2_overboard – reporter komistab teise mehe otsa, nii et see kukub vette UU2_sneeze – üks naine aevastab, mille peale teine naine ehmatab HU1_laugh – mees ajab naise naerma HM2_strong – mees viskab poisi sektorisse UU1_yawn – naine haigutab ja ajab sellega ka mehe haigutama</p>
	<p>Ühele inimesele öeldakse või näidatakse, mida ta tegema peab. Igas videoklipis see inimene, kellele öeldakse või näidatakse, mida ta peab tegema, teebki seda.</p>	<p>HC1_leave – naine käsib mehel toast välja minna HCO3_egg_new – mees käsib naisel muna kaussi lüüa ja naine lööbki HCOI2_paper – üks naine näitab, kuidas kääridega paberit lõigata ja teine löikabki HC2_sit – mees palub naisel toolile istuda HCOproc1_swing – naine näitab mehele, kuidas kiik liikuma lükata ja mees lükkabki HCOI3_plate – mees näitab naisele, kuidas harjavarrega taldrik katki lüüa ja naine lööbki HCO4_ball – naine käsib mehel palli kasti visata HCO2_paper – üks naine käsib teisel naisel paberi katki rebida ja esimene rebibki</p>
	<p>Üks inimene põhjustab teisele inimesele midagi selliselt, et teine inimene omakorda põhjustab midagi mingile asjale.</p>	<p>HMO4_cups – naine lükkab meest, kes kukub topsitorni otsa, nii et topsid kukuvad maha HUO2_cups – naine ehmatab meest, kes ajab topsitorni selle peale ümber UMO2_cups – naine sõidab mehele lauaga kogemata otsa ja mees kukub topsitorni otsa, mis kukub ümber HMO3_paper – üks naine lükkab teist, nii et esimene tõmbab paberi sellepärast katki HUO3_paper – üks ehmatab paberit lugevat naist ja naine rebib paberi pooleks UOU2_paper – naine aevastab, mille peale mees tõmbab ajalehe ehmatusest katki</p>

Abstract. Kairit Tomson, Ilona Tragel: What happened and who did it? Means of expressing causality in Estonian. The aim of this paper is to give an overview of the means of causal chain in Estonian and to describe how those means are distributed between causal situation types. The results of this research are based on the experiment with 14 Estonian speakers who described 43 video clips by answering the question “What happened?”. The video clips originate from the project “Causality across Languages”. Participants described causal situations by using 1) constructions (e.g. *rebib pooleks* ‘tears apart’, *ajab naerma* ‘makes laugh’, *palub visata* ‘asks to throw’), 2) morphological causatives, 3) lexical causatives, 4) linking words between subevents (e.g. *ja* ‘and’, *nii et* ‘so that’, *sest* ‘because’ and relative pronouns), 5) other morphosyntactic means (*des*-converb, case suffixes, postpositions). In addition, subevents were mentioned without adding any linking word in between.

Keywords: causality, means of causal chain, subevent, situation type, video stimuli description task, *Causality Across Languages*, (spoken) Estonian